

Speech van Marjan Schwegman, directeur van het NIOD bij de boekpresentatie van *Ons kamp: een min of meer joodse geschiedenis*, door Marja Vuijsje.

Vandaag houden we een boek ten doop dat de Jodenvervolging op een bijzondere manier centraal stelt: als bouwsteen voor een naoorlogse identiteit, als scharnierpunt voor de manier waarop de Vuijsjes zichzelf definieerden. Zij deden dit op zeer uiteenlopende, soms hevig botsende wijzen. Daarom vind ik de titel van het boek meesterlijk gekozen: *Ons kamp. Een min of meer joodse geschiedenis*. Marja Vuijsjes boek ontleent in mijn ogen zijn kracht aan een serie tegenstellingen die nooit worden opgelost of verzoend.

Kernthema in de portrettering van de familie Vuijsje is dat het om een familie gaat waarvan de (mannelijke) leden twist- en plaagziek zijn en tot brouille geneigd. Dit gistende geheel wordt bij elkaar gehouden door een gemeenschappelijk verhaal over de Jodenvervolging én door een over de generaties heen door de vrouwen van de familie in stand gehouden serie joodse tradities en gewoontes, gesymboliseerd in de kippensoep. De Vuijsje zijn zeer eigenwijs, maar gehoorzamen uiteindelijk toch aan de wil van de vrouwen, een paradox die aan het slot van het boek prachtig wordt verwoord: de hoofdpersoon, Nathan Vuijsje, wordt begraven op de manier die hij zelf had uitgekozen omdat zijn in de oorlog vermoorde moeder, Schoontje, het zo gewild zou hebben.

Het boek vertelt 'grote geschiedenis' in de vorm van een familiegeschiedenis. Voor Marja Vuijsje kan familiegevoel niet bestaan zonder geschiedenis, aangezien dat gevoel voor haar gebaseerd is op een gemeenschappelijke geschiedenis en op verhalen die de leden van de familie meekregen.

Dit boek is Marja Vuijsje's verhaal, maar het bestaat uit vele andere verhalen, die toch een geheel vormen, de familie Vuijsje.

Duidelijk is dat het verhaal over de Jodenvervolging een problematisch bindmiddel is. Het heeft voor de leden van de familie heel verschillende betekenissen. In zijn meest extreme vorm is dit te zien aan het verschil tussen de naar Israel geëmigreerde halfbroer van Marja, Wim, en de Vuijsjes die in Nederland bleven. Vóór de oorlog waren de Vuijsjes aangeraakt door het verheffings- en gelijkheidsideaal van het socialisme in al zijn gradaties. Het joods-zijn was daarin geen factor van betekenis, dat deed er juist steeds minder toe. Deze manier van leven kreeg door de oorlog een enorme klap; daarna was er aan het joods zijn als het ware niet meer te ontkomen. Het boek laat zien dat het oude gelijkheidsideaal desondanks niet helemaal is verdwenen, ook al kozen verschillende Vuijsjes ervoor om 'joodser' te leven dan vóór de oorlog. Toch onderscheiden deze in Nederland gebleven Vuijsjes zich van Wim die naar Israel emigreerde en daar ook bleef; hij wordt deel van een cultuur waarin het idee dat joden en niet joden totaal verschillende mensensoorten zijn steeds sterker werd, inclusief de gedachte dat dit verschil na Auschwitz onoverbrugbaar was geworden.

Het boek werpt dus vanuit een familie perspectief een bijzonder licht op de spanning tussen Joodse Nederlanders en Nederlandse Israëliërs.

Het kernthema van het boek komt zeer sprekend tot uitdrukking in de portrettering van de verhouding tussen de auteur en haar vader, Nathan Vuijsje.

Nathan overleefde Auschwitz en vertelde sindsdien tot vervelens toe zijn verhaal daarover: hij bleef in leven omdat hij zo mooi trombone kon spelen. De oorlog heeft van hem een realist gemaakt, die de geboorte van nakomertje Marja ziet als het onverwachte, positieve resultaat van zijn 'wonderzaad'. Voor hem was zij geen kind 'dat alles goed moest maken'. Het simpele feit dat zij er was, was goed genoeg. Hoewel Marja als kind met belangstelling naar zijn kampverhalen luisterde, kreeg ze er als teenager schoon genoeg van. De uitdrukking 'hou nou eens op over die rotoorlog!' ging tot haar standaard repertoire behoren. Pratend met familieleden voor haar boek, wordt echter duidelijk dat het bijzondere van Nathan's Auschwitz verhaal was dat hij erover vertelde alsof het een boos sprookje was dat toch nog goed afliep. Omdat hij steeds als winnaar uit de bus kwam, werd je er nooit bang van, zoals één van Marja's neven zegt.

In 1972 kwam de verhouding tussen Nathan en zijn dochter onder druk te staan door de plotselinge dood van Greet, echtgenote van Nathan en moeder van Marja. Nadien kon Marja Nathan niet meer verdragen en ook Nathan wist niet goed wat hij met haar aan moest. Meer gegrepen door de Beatles hit 'She's leaving home' dan door het ook zeer succesvolle 'Jeruzalem of Gold', besloot Marja uit huis te gaan. De verhouding tussen haar en haar vader was lange tijd koel en afstandelijk.

Daar kwam verandering in toen Marja in 1994 deelnam aan een door het Nederlands Auschwitz Comité georganiseerde reis naar Polen. Tijdens het bezoek aan Auschwitz was zij niet bijzonder geraakt toen zij de barakken zag waarin haar vader had gezeten en die hij ter voorbereiding van haar reis uitgebreid had beschreven. Wel werd ze onverwacht ontroerd bij het opnoemen van de namen van vergaste familieleden tijdens het uitspreken van de joodse gebeden kaddisj en jizkor. Hier kwamen Auschwitz en de oude joodse tradities samen. Na haar terugkeer werd één van Nathan's nieuwe vaste uitspraken: 'Marja weet het'. Hun verhouding verbeterde langzamerhand. Tenslotte, tijdens de begrafenis van Nathan in 1996, ervoer Marja bij het luisteren naar Wim die kaddisj zei, dat Nathan's triomf de hare was geworden: haar vader had Hitler toch maar mooi 51 jaar overleefd.

Ik heb de verhouding tussen Nathan en Marja hier naar voren gehaald, omdat die in mijn ogen een centraal thema is in het boek. Hoe centraal ook, de verhouding komt op een hele onnadrukkelijke, onopvallende manier aan de orde, en is ingebed in een veel bredere, complexe familiegeschiedenis. Hiervoor geldt wat de auteur schrijft over de manier waarop Nathan over Auschwitz praatte. Dat deed hij alsof hij niet kon geloven dat hij de hoofdrol speelde in zijn eigen verhaal. Een onzekerheid die hem er niet van weerhield om zichzelf als overwinnaar te presenteren.

Nathan is de ene pool in de verhouding Nathan – Marja. Hoe presenteert deze laatste zich in haar boek?

In mijn ogen als iemand die maar moeilijk kan geloven dat ze zelf een hoofdrol speelt in de door haar vertelde geschiedenis. Maar dat is niet wat zij er zelf over zegt. Marja Vuijsje vindt het logisch dat zij de verteller is van geschiedenis van de familie Vuijsje, omdat ze zichzelf als toeschouwer ziet. De positie van toeschouwer is volgens haar conform haar positie in het gezin Vuijsje, waar zij als nakomertje de enige **is** die de oorlog niet zelf heeft meegemaakt. Desondanks is ze deel van de familie, een familie waarin de twistzieke en tot brouille geneigde mannen bij elkaar worden gehouden door de vrouwen, die er met hun kippensoep voor zorgden dat de familie in tact bleef. Zelfs Marja's feministische vriendinnenschare maakte op zijn tijd die soep voor Nathan. Maar Marja zelf?

Misschien is dit boek de kippensoep die Marja maakt voor de familie Vuijsje. En wat voor soep: sterk, bestaande uit verschillende ingrediënten die de smaak van het geheel bepalen maar op zichzelf genomen tot heel andere gerechten zouden leiden. Toch is dit beeld van de kippensoep brouwende Marja mij iets te zoetsappig, net zoals het beeld van de toeschouwer mij iets te koel is. Treffender vind ik een ander beeld in haar boek, dat van de trommelaarster. Er is een passage waarin Marja beschrijft hoe zij als kind samen met haar vader en broer Wim door het huis liep: Nathan ging voorop als solist met zijn trombone, dan volgde Wim met zijn toeter, terwijl Marja met haar trommeltje als hekkensluitster optrad. Ik zie dit boek als het resultaat van iemand die hard op de trommel slaat en zo aandacht vraagt voor de geschiedenis van de familie Vuijsje, en speciaal voor die van haar vader Nathan. Haar vader, die op een dinsdag werd geboren, op een dinsdag stierf, terwijl ook de meeste treinen die vanuit Westerbork naar Polen reden op dinsdag vertrokken.

Het is vandaag dinsdag, een dag waarop Marja Vuijsje op haar trommel slaat. Vrij naar Herman van Veen zeg ik: luister naar de trommelaarster/ hoor hoe zij zich het rambam slaat/ voor elke vechtjas die verdwaalt/en zonder dit vuur de nacht niet haalt.

7 februari 2012

Marjan Schwegman